

SENIORZY NA GRANICY WYKLUCZENIA SPOŁECZNEGO – METODY ZAPOBIEGANIA WYKLUCZENIU CYFROWEMU

Seniors on the border of social exclusion –
methods of digital exclusion prevention

Streszczenie

Postępujące zmiany demograficzne będą w niedalekiej przyszłości determinować kształt polityki społecznej nie tylko Polski, ale także państw członkowskich Unii Europejskiej, których największym kapitałem są wiedza, umiejętności, przedsiębiorczość, kreatywność i talenty mieszkańców. Instytucje kultury, głównie biblioteki, chcąc nadążyć za tymi zmianami, muszą rozszerzyć swoje działania statutowe i poszerzyć ofertę edukacyjną kierowaną do lokalnej społeczności, szczególnie seniorów, oferując im niestandardowy dostęp do wiedzy i informacji. W artykule przedstawiono ogólną analizę sytuacji oraz opisano innowacyjne działania integracyjne realizowane od 2007 roku w ramach programu „Szkoła @ktywnego Seniora – S@S” przez Wojewódzką Bibliotekę Publiczną w Krakowie w partnerstwie z Towarzystwem Polsko-Niemieckim w Krakowie.

Słowa kluczowe: seniorzy, biblioteka, demografia, uczenie się, polityka senioralna

Summary

The ongoing demographic change in the near future will determine the shape of social policy not only Polish but also the Member States of the European Union, whose greatest asset is the knowledge, skills, entrepreneurship, creativity and talents of the residents. Cultural institutions, mainly the library trying to keep up with these changes, they must extend their statutory activities and expand the educational offer directed to the local community, especially senior citizens by offering them customized access to knowledge and information. The article presents a general analysis of the situation and describes innovative integrated activities realized by the Regional Public Library in Krakow in cooperation with the Polish-German Association in Krakow since 2007 as part of the programme “School of the @ctive Senior – S@S”.

Key words: seniors, library, demography, lifelong learning, a senior policy

Wprowadzenie

W Europie prowadzona jest dyskusja na temat zmian demograficznych i ich konsekwencji dla gospodarek poszczególnych państw. Wyraźne starzenie się ludności stanowi jedno z najważniejszych wyzwań polityki społecznej nie tylko Polski, lecz także wszystkich krajów członkowskich. W 2050 roku według prognoz demograficznych ONZ liczba ludności Europy będzie o 15% niższa od obecnej populacji, podczas gdy cała populacja świata do tego czasu zwiększy się o ponad 40%. Jednocześnie istotnie zmieni się struktura wiekowa mieszkańców Europy. Udział populacji powyżej 60. roku życia wzrośnie – z około 21% obecnie do 37% w 2050 roku. Natomiast drastycznie zmniejszy się udział osób poniżej 15. roku życia. W wyniku tych zmian udział populacji w wieku produkcyjnym (15–59 lat) w społeczeństwie europejskim spadnie z obecnych 63% do 49% w roku 2050. Oznacza to bezprecedensową w historii Europy sytuację, kiedy osób w wieku przed- i poprodukcyjnym będzie więcej niż w wieku produkcyjnym (o ile w 1950 roku na 100 osób młodych, to jest 0–14 lat, przypadało w Europie jedynie 46 osób po 60. roku życia, to do 2050 roku ten wskaźnik zwiększy się aż do 264). Równie niekorzystnie kształtować się będzie sytuacja demograficzna w Polsce. Liczba ludności zmniejszy się do 2050 roku co najmniej o 5 milionów. Udział osób powyżej 60. roku życia, który obecnie wynosi 17%, według prognoz ONZ wzrośnie do 38%, a udział osób poniżej 14. roku życia w analogicznym okresie spadnie z 16% do 13%. Jednocześnie udział populacji w wieku produkcyjnym zmniejszy się z obecnych 67% do 49%.

Wzrost liczby osób starszych i spadek liczby osób w wieku produkcyjnym będzie w przyszłości determinował kształt polityki społecznej w całej Unii Europejskiej. Z powodu zachwiania proporcji, kiedy na jedną osobę aktywną zawodowo będzie przypadało znacznie więcej niż dotychczas osób niepracujących, dużym wyzwaniem staje się wdrażanie działań promujących zdrowy styl życia osób w każdym wieku, szczególnie senioralnym.

Następujące zmiany demograficzne budzą obawy o zasoby, wydolność służby zdrowia i zabezpieczenia emerytalne. Potęgują je dotyczące starości stereotypy, w których seniorzy postrzegani są jako grupa generująca koszty, osoby niesamodzielne, uzależnione od innych. Ważną rolę w systemie integracji obywateli odgrywają nowe technologie. To dzięki nim następuje szybki przepływ informacji stanowiącej źródło wiedzy, ta zaś przyczynia się do takiego kreowania rzeczywistości, w której nasze działania są spójne z możliwościami, oczekiwaniami, potrzebami. Od naszych umiejętności, wiedzy, odwagi zależy uczestnictwo w procesie kreowania przestrzeni na każdym poziomie.

Zgodnie ze *Strategią rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Polsce do roku 2013* jednym z niezbędnych warunków budowy społeczeństwa informacyjnego jest szkolenie obywateli w celu nabycia umiejętności koniecznych do korzystania z nowych technologii, tak by mogli w pełni brać udział w życiu społecznym regionu. W grupie osób mających problem z opanowaniem nowych technologii znajdują się osoby powyżej 50. roku życia (jedynie około 21,6% korzysta z Internetu)¹. Taka sytuacja spowoduje

¹ „Między alienacją...” (2009).

pogłębianie wykluczenia społecznego seniorów w obszarze ich uczestnictwa w społeczeństwie nowych technologii. Wyrazne starzenie się ludności stanowi jedno z najważniejszych wyzwań dla kolejnych rządów nie tylko Polski, lecz także wszystkich krajów członkowskich unii.

Grupy zagrożone – problem społeczny

Do grup społecznych wymagających szczególnych działań zapobiegających wykluczeniu społecznemu i cyfrowemu należą osoby słabo wykształcone, starsze, bezrobotne, pozostające w trudnej sytuacji materialnej lub społecznej czy też osoby niepełnosprawne. Są to również członkowie mniejszości etnicznych, imigranci oraz mieszkańcy wsi lub regionów, w których brak jest odpowiedniej infrastruktury, a przez to dostępu do Internetu. Ponad 10 milionów Polaków w wieku dojrzałym dotkniętych jest e-wykluczeniem. Najniższe kompetencje w zakresie posługiwania się Internetem mają osoby 55–74 lat oraz z najuboższych gospodarstw domowych. Jedynie 14% osób w wieku przedemerytalnym podnosiło swoje kompetencje na kursach komputerowych².

Nowe technologie wkraczają we wszystkie sfery życia. Bez ich znajomości niemożliwe jest korzystanie z dobrodziejstw cywilizacyjnych. „Oswojenie z informatyką”, szczególnie seniorów, jest więc konieczne. Działanie jest o tyle trudne, że według danych zamieszczonych w *Założeniach długofalowej polityki senioralnej w Polsce na lata 2014–2020* zaledwie niecały 1% osób powyżej 55. roku życia korzysta z zajęć edukacyjnych, co klasyfikuje Polskę wśród krajów o najniższym poziomie uczestnictwa osób w kształceniu ustawicznym (najwyższe mają państwa skandynawskie).

Konieczne jest znalezienie takich narzędzi, które pozwolą osobom starszym w pełni brać udział w życiu społecznym i w pełni wykorzystać ich wiedzę i doświadczenie. Systemowe rozwiązania w obszarze integracji społecznej mogą być bardzo pomocne w zapewnianiu włączenia cyfrowego, zwłaszcza gdy realizowane są na zasadzie szerokiego – międzyinstytucjonalnego/międzysektorowego – partnerstwa. Szansą na zmianę sytuacji jest przyjęcie w roku 2013 przez Rząd RP ważnych dokumentów wyznaczających między innymi kierunki polityki senioralnej (*Założenia długofalowej polityki senioralnej w Polsce na lata 2014–2020*, *Rządowy program na rzecz aktywności społecznej osób starszych na lata 2014–2020* oraz program *Solidarność pokoleń. Działania dla zwiększenia aktywności zawodowej osób w wieku 50+*).

Wykorzystanie aktywności osób starszych poprzez zintegrowanie ich potencjału, który mogą zaoferować jako „skarbiec doświadczeń”, umiejętności i wolnego czasu dla dobra społeczeństwa, może się przyczynić do produktywnego zarządzania zmianami demograficznymi.

² *Spółeczeństwo informacyjne w liczbach 2010*, MSWiA, Warszawa 2010.

Osoby starsze i ich wkład w życie społeczne – zmiana podejścia

Wydłuża się trwanie życia mieszkańców krajów europejskich na skutek poprawy ich sytuacji materialnej i postępu w dziedzinie medycyny. Powoli pojawia się nowy wizerunek starości. Seniorów nie określa się już jako bezsilnych i pasywnych konsumentów czasu wolnego. Coraz więcej seniorów chce angażować się w działania obywatelskie. Pośród wolontariuszy można spotkać osoby starsze gotowe do reprezentowania interesów własnego środowiska, partycypacji politycznej i społecznej. Tworzy się nowa jakość integracji społecznej.

Osoby starsze nie są grupą homogeniczną. Różnią je warunki i styl życia, cele, kompetencje i potrzeby, a także możliwości, jakimi dysponują, i trudności, którym muszą stawić czoło. Pluralizm grupy seniorów wzmacnia to, że część z nich stała się obywatelami krajów europejskich w wyniku imigracji mającej miejsce w minionych dziesięcioleciach.

Z powodu różnic w warunkach życia ludzie starsi nie zawsze mają wspólne interesy. Wśród nich można stwierdzić „zróżnicowane formy świadomości społeczno-politycznej, zależne nie od samego wieku, ale od czynników społeczno-ekonomicznych, statusu, rasy, płci, religii i miejsca zamieszkania” (Naegele 1999: 20). Należy stosować rozróżnienie między trzecim i czwartym wiekiem, między seniorami „młodymi” (między 55. a 75. rokiem życia) i „starymi”. Doświadczenie uczy, że ci ostatni w mniejszym stopniu angażują się i przybierają aktywną postawę obywatelską, ponieważ ich kondycja zdrowotna zazwyczaj jest znacznie gorsza.

Z ekspertyz dotyczących *Strategii rozwoju województwa małopolskiego na lata 2007 do 2015* wykonanych na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego wynika, że osoby starsze – z punktu widzenia polityki władz regionalnych i lokalnych – będą się stawać coraz istotniejszą kategorią społeczną. W porównaniu z innymi województwami Małopolska ze wskaźnikiem 15,1% zajmuje jedną z głównych pozycji pod względem udziału osób starszych w stosunku do ogółu mieszkańców regionu. Wśród małopolskich seniorów przeważają młodsze kategorie wiekowe. Największą grupą (42,2%) są emeryci w wieku do 69. roku życia. Za 11 lat w Małopolsce mieszkać będzie ponad 600 tysięcy seniorów (co piąta osoba), stanowiąc blisko 19% populacji województwa. Z kolei w roku 2030 seniorzy będą tworzyć już grupę ponad 800-tysięczną (25,3% ogółu mieszkańców). Tendencja ta nie będzie mieć charakteru spadkowego. W polityce społecznej najważniejsze wydaje się więc:

- aktywizowanie osób starszych, tak by jak najdłużej zapewnić im samodzielne i czynne funkcjonowanie w środowisku i udział w życiu publicznym;
- niwelowanie dystansu kulturowego między pokoleniami;
- zapewnienie dostępu do usług, nie tylko medycznych, lecz także na przykład kulturalnych, rekreacyjnych;
- ograniczanie stereotypów sprowadzających seniorów do roli pacjentów i potrzebujących pomocy socjalnej;
- tworzenie narzędzi i klimatu do rozwoju działań na rzecz przeciwdziałania społecznemu wykluczeniu ze względu na wiek.

Niestety, interesy i potrzeby seniorów nie znajdują zrozumienia u politycznych decydentów. Takie wnioski płyną z doświadczeń ludzi starszych w wielu krajach europejskich. Jest to dość zaskakujące, szczególnie jeśli pod uwagę weźmie się zmiany demograficzne polegające na zwiększeniu udziału procentowego seniorów w całym społeczeństwie. Potrzeby seniorów nie są priorytetowe dla decydentów, którzy są raczej gotowi przypisywać większe znaczenie różnym potrzebom innych grup społecznych, organizacji lobbingowych i grup nacisku.

Wysiłki mające na celu wzmocnienie reprezentacji interesów seniorów w życiu publicznym muszą się stać częścią ruchu na rzecz rozwoju demokracji bezpośredniej i większej odpowiedzialności obywateli za wspólne dobro. Do seniorów kieruje się prośbą o kontynuację aktywności i wzięcie udziału w budowaniu przyszłości Europy, zamiast wycofania się i oddania biernemu relaksowi. Ważną częścią aktywności seniorów jest ich czynna postawa obywatelska. W kontekście europejskim pojęcie „aktywna postawa obywatelska” stało się wyrażeniem kluczowym dla polityki edukacyjnej. Zaangażowanie obywatelskie seniorów powinno przynieść korzyści zarówno aktywnym i zaangażowanym starszym ludziom, jak i społeczeństwu oraz wspólnotom i społecznościom lokalnym.

Biblioteki – miejsca integrujące społeczności lokalne

Biblioteka jako instytucja pożytku publicznego jest predysponowana do pełnienia ważnej funkcji w środowisku – powinna je stymulować. Mieszkańcy praktycznie każdej polskiej miejscowości, a szczególnie tych małych, potrzebują przyjaznego miejsca spotkań, lokalnego centrum aktywności i integracji. Taką rolę mogą i powinny odgrywać biblioteki – miejsca otwarte i dostępne dla wszystkich, umożliwiające różnorodne sposoby zdobywania informacji i oferujące ciekawe formy spędzania czasu. Panująca w większości z nich atmosfera życzliwości, wycucia i taktu połączona z wiedzą, mądrością, doświadczeniem stanowi warunek rozwoju, zachęca do nauki, inspiruje, pomaga realizować pasje.

Biblioteki mogą stać się atrakcyjnym miejscem spotkań grup nieformalnych, przyciągając osoby w różnym wieku. Mają ku temu wszelkie warunki:

- stanowią miejsce spotkań „wokół książki”, kierując swoją ofertę do czytelnika z każdej grupy wiekowej;
- z racji statutowych zapisów są instytucjami działającymi dla dobra publicznego;
- w większości posiadają profesjonalną kadrę o wysokich kwalifikacjach.

Biblioteki – poprzez otwarcie swoich zbiorów – umożliwiają czytelnikom korzystanie z wielu źródeł informacji, są miejscem dostępnym dla każdego. Tym bardziej miejscem dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym czy cyfrowym. Zgodnie z raportem unijnym (E-inclusion EU 09.2001) w roku 2001 biblioteki publiczne były najbardziej popularnym punktem dostępu do Internetu w Unii Europejskiej. W konsekwencji naturalnego potencjału bibliotek w obecnej rzeczywistości ich rola jest nie do

przecenienia. To one w XXI wieku powinny czynnie uczestniczyć w budowaniu społeczeństwa wiedzy, społeczeństwa uczącego się ustawicznie, a docelowo – społeczeństwa dobrobytu, silnego wysokim poziomem życia obywateli.

Analizując różne dokumenty dotyczące rozwoju społeczeństwa informacyjnego, można stwierdzić, że niestety nie przykłada się w nich należytej wagi do wykorzystania bibliotek jako instrumentów budujących społeczeństwo obywatelskie oparte na nowych technologiach. A szkoda, ponieważ biblioteka, szczególnie w małych miejscowościach:

- jest miejscem spotkań, debat;
- cieszy się dużym prestiżem jako instytucja kultury;
- ma zwykle bardzo dobrą lokalizację;
- jest jedynym, poza szkołą, publicznym miejscem dostępu do sieci (pełni właściwie funkcję swoistej kawiarenki internetowej);
- jest jedynym, poza szkołą, miejscem dla zdolnej, wiejskiej młodzieży, w którym ma ona szansę na edukacyjny rozwój, poszerzenie wiedzy.

Bez odpowiedniego wsparcia finansowego, a przede wszystkim włączenia jej w zintegrowany plan rozwoju, szerokiego partnerstwa, promocji, biblioteka nadal:

- będzie posiadać ofertę tylko dla części mieszkańców, najczęściej dzieci;
- będzie mało funkcjonalna, o słabej infrastrukturze;
- z kadrą niemającą możliwości i motywacji do rozwoju pozostanie instytucją wciąż potrzebną, ale coraz bardziej archaiczną.

W odpowiedzi na te wyzwania w 2009 roku rozpoczęła się realizacja *Programu rozwoju bibliotek*, który ma ułatwić polskim bibliotekom publicznym dostęp do komputerów, Internetu i szkoleń, poprawić dostęp mieszkańców wsi i miasteczek do nowoczesnych technologii informacyjnych i komunikacyjnych. Program skierowany jest do bibliotek publicznych we wszystkich gminach wiejskich i wszystkich gminach wiejsko-miejskich oraz w tych gminach miejskich, które mają nie więcej niż 20 tysięcy mieszkańców. Przedsięwzięcie prowadzi Polsko-Amerykańska Fundacja Wolności w partnerstwie z Fundacją Billa i Melindy Gates. Realizatorem jest Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego, a podmiotami wspierającymi: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego wraz z Instytutem Książki, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, Biblioteka Narodowa, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Urząd Komunikacji Elektronicznej, Związek Gmin Wiejskich, Urzędy Marszałkowskie i Wojewódzkie, Grupa Onet.pl oraz Microsoft Corporation. Dzięki Telekomunikacji Polskiej biblioteki gminne będą mogły uzyskać bezpłatne podłączenie do Internetu.

Na szczególną uwagę zasługuje powstanie ciekawej inicjatywy autorstwa FRSI zatytułowanej LABiB³, której hasłem przewodnim jest zdanie: „Dziel się wiedzą, mnóż pomysły!”.

³ www.labib.pl (dostęp: 20.11.2013).

LABiB to:

- **sieć ludzi**, w której skład wchodzi bibliotekarze, eksperci, praktycy różnych dziedzin;
- **platforma internetowa** gromadząca gotowe do wykorzystania opisy zrealizowanych projektów bibliotecznych oraz pomysły na nowe działania;
- **program liderek** dla bibliotekarek z całej Polski, oparty na cyklicznych spotkaniach, warsztatach, konferencjach, wizytach studyjnych oraz konkursach grantowych.

LABiB gromadzi praktyczną wiedzę – gotowe do wykorzystania opisy zrealizowanych projektów bibliotecznych oraz pomysły na nowe działania, a jednocześnie daje możliwość podzielenia się własnym doświadczeniem lub przedyskutowania ważnego czy trudnego tematu.

Pomimo wielu ciekawych inicjatyw biblioteki nadal nie są wystarczająco docenianymi ośrodkami aktywności społecznej. Brakuje strukturalnego modelu ułatwiającego wdrożenie działań społeczno-kulturalnych na szerszą skalę.

Przykład działań na rzecz pokolenia 50+

Podstawą i warunkiem dla „uczenia się przez całe życie” jest nieustanny proces refleksji i działania, treningu rozumianego jako zyskiwanie (lub rozwijanie) umiejętności. Osoby starsze dysponują zgromadzoną wiedzą. Jeśli otrzymają odpowiednie wskazówki i wsparcie, są w stanie wykorzystać swój potencjał kreatywności, który jest niezbędnym elementem zasobów ludzkich. Istotnym warunkiem wstępnym jest rozpoznanie i użycie umiejętności i kompetencji oraz wiedzy i kwalifikacji pozyskanych w ciągu całego życia w ramach zawodowych i pozazawodowych aktywności. Uznanie kompetencji, zainteresowań i motywacji starszych osób przyczynia się do szacunku dla ich dokonań.

Unia Europejska podkreśla wagę uznania i stosowania kompetencji nieformalnych: tak należy rozumieć zapisy w Deklaracji kopenhaskiej mówiące o rosnącym politycznym zainteresowaniu procesami uczenia się pozainstytucjonalnego. W minionych latach w całej Europie rozpoczęto wiele inicjatyw mających na celu opracowanie nowych koncepcji nadających znaczenie nieformalnym procesom uczenia się.

Program „Szkoła @ktywnego Seniora – S@S”⁴

Od 2007 roku Towarzystwo Polsko-Niemieckie w Krakowie (TPNK) wspólnie z Wojewódzką Biblioteką Publiczną (WBP) w Krakowie realizuje autorski, bezpłatny program „Szkoła @ktywnego Seniora – S@S”. Kluczowym komponentem programu jest

⁴ www.sas.tpnk.org.pl (dostęp: 20.11.2013).

ulokowanie działań w miejscu uznawanym za naturalnie przyjazne seniorom – w bibliotece. Jest to miejsce niemal idealne dla ciągłej edukacji, twórczego spędzania czasu, nawiązywania kontaktów z rówieśnikami w kraju i poza jego granicami, przygotowywanie świadomych odbiorców i uczestników kultury, nauki, sztuki. Program ma pomóc w tworzeniu środowiskowych grup osób starszych, które pragną rozwijać swoje zainteresowania, nabywać nowe umiejętności, wymieniać się wiedzą i doświadczeniami, realizować swoje pomysły. Różnorodne działania mają w rezultacie doprowadzić do powstania regionalnej i krajowej sieci inicjatyw lokalnych.

Nowe technologie są podstawą realizacji tych zamierzeń, stanowią trzon programu. Nie stanowią jednak celu, ale środek do rozwoju własnych zainteresowań i pasji. Osoby starsze czynnie włącza się we wszystkie proponowane działania. Młodzi ludzie (bibliotekarze, studenci) prowadzący szkolenia i warsztaty stają się nauczycielami seniorów, wprowadzając ich w nieznaną świat nowych mediów.

W ramach programu S@S w ciągłej realizacji są projekty zarówno krajowe, jak i międzynarodowe mające na celu integrowanie osób starszych oraz wymianę doświadczeń, wdrażanie niekonwencjonalnych metod edukacyjnych oraz wypracowanie specjalnej oferty szkoleniowej dla nauczycieli prowadzących zajęcia z seniorami.

Przykłady projektów krajowych realizowanych w ramach S@S:

- „Szkola @ktywnego Seniora – S@S: edukacja dla kultury” (2008) – dofinansowany przez Województwo Małopolskie. Przedsięwzięcie innowacyjne, pilotaż. Stanowił bazę dla tworzenia środowiskowych grup osób starszych, które w sferze kultury pragnęły rozwijać swoje zainteresowania, nabywać nowe umiejętności, wymieniać wiedzę i doświadczenia.
- „Szkola @ktywnego Seniora: senior buszujący w sieci” (2008) – dofinansowany przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej (MPiPS) w ramach FIO. Cele projektu:
 - wyrównanie szans edukacyjnych osób narażonych na wykluczenie społeczne i ich aktywizacja;
 - nabycie umiejętności w zakresie niezbędnym do korzystania ze skomputeryzowanych zasobów różnego typu instytucji i organizacji;
 - międzypokoleniowa integracja społeczna;
 - wspieranie integracji seniorów poprzez transfer wiedzy;
 - wzmocnienie spójności społecznej przez zapewnienie warunków do tworzenia i poznawania kultury, sztuki, rozwijania pasji, talentów i postaw aktywnych.
- „Radość (z) tworzenia” (2012) – dofinansowany przez MPiPS w ramach Funduszu Inicjatyw Obywatelskich (FIO). Celem projektu była promocja dziedzictwa kulturowego z wykorzystaniem metod ICT oraz integracja osób starszych poprzez rozwój ich aktywności i kreatywności na bazie wolontariatu. Zorganizowano między innymi szkolenia komputerowe dla seniorów, warsztaty dla zespołu poetycko-muzyczno-tanecznego S@S i sekcji redakcyjnej przygotowującej książkę z rezultatami projektu.

- „**RAZEM znaczy LEPIEJ**” – dofinansowany przez MPiPS w ramach ASOS 2012–2013. Celem projektu było – przez poszerzenie i wykorzystanie wiedzy komputerowej w połączeniu z wiedzą życiową i historyczną osób pokolenia 60+ – zapobieganie wykluczeniu cyfrowemu i społecznemu oraz wyrównywanie szans edukacyjnych osób w różnym wieku, a także wspieranie międzypokoleniowej integracji.

Przykłady projektów międzynarodowych realizowanych w ramach S@S:

- „**Students to Senior Citizens: ICT and Inter-Generation Communication**” – dofinansowany przez Komisję Europejską (2007–2009), uznany przez Narodową Agencję Grundtviga za przykład „dobrej praktyki”.
- „**Senior volunteers in interest representations, training programme for participatory competences – SEVIR**” – dofinansowany przez Komisję Europejską (2006–2008). Partnerstwo sześciu państw europejskich (wspólnie z WBP w Krakowie w ramach tak zwanego Polskiego Konsorcjum). Rezultatem są *Europejskie poradniki dla trenerów i seniorów* dotyczące wolontariatu dla aktywności obywatelskiej.
- „**Heurit(AGE)**” – dofinansowany przez Komisję Europejską (2009–2011), realizowany w partnerstwie z dziewięcioma krajami europejskimi, promujący dziedzictwo kulturowe Europy. Uznany przez Komisję Europejską za jeden z 30 najlepszych w Europie dotyczących edukacji dorosłych.
- **Senior Web** (2013) – projekt zrealizowany dla 12 uczestników z 9 państw europejskich (w ramach warsztatów Grundtviga). Nominowany przez Narodową Agencję do „dobrej praktyki”.
- **SUSCOM** – dofinansowany przez Komisję Europejską (2012–2014), mający na celu stworzenie modelu wspierającego procesy nauczania osób z grup podwyższonego ryzyka w środowiskach lokalnych.

Przykładowe rezultaty projektów realizowanych w latach 2007–2013:

- kursy komputerowe, warsztaty, seminaria; wzięło w nich udział ponad 3,5 tysiąca osób (w tym przeszkolono ponad 1,5 tysiąca osób z obsługi komputera i Internetu (na różnych poziomach);
- współorganizacja 19 spotkań międzynarodowych w 12 państwach Europy (w tym wizyta w Parlamencie Europejskim w Brukseli, lipiec 2011);
- udział w sześciu konferencjach międzynarodowych dotyczących roli nowych technologii w podnoszeniu jakości życia osób starszych: Paryż (2008, 2010), Werona (2008), Kraków (2009, 2011), ’s-Hertogenbosch (2010);
- organizacja pięciu Międzynarodowych Komputerowych Olimpiad Seniorów – pionierska inicjatywa, wprowadzona i kontynuowana równoległe w czterech krajach europejskich;
- wydanie pierwszego w Polsce *Europejskiego poradnika dla trenerów i seniorów*, dotyczącego wolontariatu seniorów;

- opracowanie i druk pięciu książek w całości redagowanych przez uczestników S@S: *Młodość w mądrości przemijania*, Kraków w oczach Seniorów, Małopolska w pamięci i fotografii – wersja polska i angielska, *RAZEM lepiej*;
- Sekcje S@S: Artystyczna, Redakcyjna, Sportowa, Poetycko-Muzyczna (oparte na wolontariacie uczestników),
- SENIORIADY – imprezy integracyjne z elementami edukacji (2008, 2010, 2012).

Program S@S uzyskał wysoką ocenę w międzynarodowych programach, między innymi Interreg IVC, a trzy z realizowanych projektów międzynarodowych są przykładami „dobrej praktyki” w Programie Grundtvig. Projekt HeuritAGE został zaliczony przez Komisję Europejską do grona trzydziestu najlepszych w Europie w zakresie edukacji osób dorosłych.

Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Krakowie (partner Programu S@S) za działania realizowane w ramach „Szkoły @ktywnego Seniora” została laureatem w kategorii „Najlepsza Organizacja” oraz wyróżniona w kategorii „Najlepszy Plakat” w konkursie ogłoszonym z okazji 10-lecia Programu Grundtvig przez Polską Narodową Agencję Programu „Uczenie się przez całe życie” (Warszawa 2010). W 2011 roku została przyjęta do koalicji „Dojrzałość w sieci”⁵ oraz „Małopolskiego Partnerstwa na rzecz kształcenia ustawicznego”.

Podsumowanie

Polityka społeczna u progu XXI wieku to mierzenie się z bardzo skomplikowanymi zjawiskami i procesami społecznymi. Jednym z nich jest zagrożenie wykluczeniem społecznym. Obecnie wiązane jest ono najczęściej z ryzykiem braku zatrudnienia, spowodowanym często niewystarczającymi kwalifikacjami. Problem ten staje się jednak znacznie głębszy i szerszy w związku z pojawieniem się nowego typu zagrożenia – wykluczeniem cyfrowym i technologicznym, które coraz częściej są przyczyną utrudnień w dostępie do rynku pracy oraz sprawnym funkcjonowaniu w lokalnej społeczności, szczególnie osób starszych. „Bez wsparcia ze strony otoczenia społecznego, ze słabym wsparciem politycznym, z niewielkimi środkami i nielicznymi modelami, z których można brać przykład, ludzie starsi obierają zwykle bierny tryb życia, wegetują na skraju społeczeństwa i marzą jedynie o przyciągnięciu do siebie innych seniorów” (Findeisen 2008). Doświadczenia zebrane w trakcie realizacji Programu S@S pokazują, że:

- osoby aktywne przez całe życie wykazują większą chęć do kontynuowania działania również w trzeciej fazie swego życia;
- osoby, które zakończyły karierę zawodową, są gotowe podzielić się zgromadzoną wiedzą i doświadczeniem życiowym ze społeczeństwem i szukają stosownych możliwości zaangażowania się, aby brać udział w rozwoju swych społeczności;

⁵ Więcej na stronie: <http://dojrzaloscwsieci.pl/> (dostęp: 3.11.2013).

- zaangażowanie się w działania społeczne wynika z chęci podniesienia jakości swojego życia oraz unikania izolacji i osamotnienia;
- poprzez zaangażowanie się seniorów w różnego typu aktywności podnosi się poczucie ich wartości.

Dzięki Programowi S@S udało się zidentyfikować czynniki, które są warunkiem skutecznego wykreowania i promocji aktywności obywatelskiej, społecznej i edukacyjnej ludzi starszych.

Świadomość tendencji społecznych nasuwa wnioski, że odsunięcie seniorów od życia publicznego oraz odczuwana przez nich dyskryminacja oznaczałyby zmarnowanie ich wiedzy i umiejętności. Związki z życiem wspólnoty i społeczności lokalnej pozwalają na społeczne zaangażowanie w praktyczne zajęcia promujące zdrowie i dobre samopoczucie. Integracja społeczna może mieć dla seniorów takie samo znaczenie jak zachęty finansowe. Wiele z takich aktywności jest opartych na wiedzy związanej z wykonywanym wcześniej zawodem oraz umiejętnościach nabytych w trakcie życia. Kreują one pozytywne związki między wiekiem i uznaniem społecznym. Ma to znaczenie dla procesu tworzenia tożsamości, który trwa również w zaawansowanym wieku

W przypadku dobrowolnego zaangażowania się, zwłaszcza w aktywności o charakterze politycznym lub podczas reprezentowania interesów osób starszych, kluczową rolę odgrywa uznanie społeczne. Szczególnego znaczenia nabiera wolontariat osób w wieku podeszłym. Zaangażowanie w ramach wolontariatu posiada własną, bezcenną wartość: „dlatego właśnie aktywną postawę obywatelską i jej potrzeby należy promować w taki sam sposób, jak aktualnie wspiera się edukację, badania, gospodarkę i technikę” (SEVIR, zob.: *Skuteczna partycypacja...* 2008, 2009; *Umiejętności niezbędne do partycypacji...* 2009). Angażowanie się w wolontariat w sferze publicznej stwarza szansę dzielenia się swoimi zainteresowaniami i pasjami z innymi. To z kolei daje możliwość wzmocnienia związków ze społeczeństwem, spotkania ludzi w różnym wieku i wzięcia udziału w pożytecznych zajęciach.

Podjęcie kompleksowych i intensywnych działań, koordynowanych przez władze centralne czy samorządowe stwarza szansę na właściwe podejście do problemów związanych z demografią oraz zahamowanie wzrostu zagrożenia nowymi formami wykluczenia społecznego, szczególnie osób starszych.

Bibliografia

- Büchel J., *Międzynarodowe seminarium eksperckie „Public libraries as centres for civic education in Europe: recommendations for new practices and perspectives in the Polish libraries”*, <http://www.isp.org.pl/projekty,seminarium-ekspertskie-quotpublic-libraries-as-centres-for-civic-education-in-europequot,620.html> (dostęp: 30.12.2013).
- Commission of the European Communities (2000), *A Memorandum on Lifelong Learning*, SEC(2000) 1832, 30.10.2000, Brussels, <http://www.bologna-berlin2003.de/pdf/MemorandumEng.pdf> (dostęp: 15.05.2010).

- E-inclusion EU 09.2001 (raport unijny) (2004), „eInclusion@EU: Strengthening eInclusion and eAccessibility across Europe”, project nr IST-502553, http://www.empirica.com/themen/einclusion/documents/eInclusion_Analytic-framework.pdf (dostęp: 20.11.2011).
- Findeisen D. (2008), *The Importance of Education for the Effective Participation of Senior Citizens in Community Affairs-Changing Attitudes and Approaches towards Older People in Europe*, niepublikowany wykład wygłoszony podczas konferencji w Weronie.
- Jedlińska L. (2010), *Biblioteki publiczne szansą na integrację społeczną*, konferencja Forum III Wieku, Nowy Sącz-Krynica.
- Jedlińska L. (2013), „Biblioteki publiczne centrami «uczenia się przez całe życie» na przykładzie programu Szkoła @ktywnego Seniora”, [w:] S. Skórka (red.), *Biblioteka w przestrzeni edukacyjnej – funkcje i wyzwania w XXI wieku*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie (materiały pokonferencyjne).
- Jedlińska L., Wiśniewska A. (2010), *E-integracja: nowatorskie rozwiązania Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Krakowie w stymulowaniu aktywności osób starszych*, „Poradnik Bibliotekarza”, 7.
- Małopolska Region in Our Memories and Photographs* (2011), praca zbiorowa, Kraków: Wydawnictwo Towarzystwa Słowaków w Polsce.
- „Między alienacją a adaptacją. Polacy w wieku 50+ wobec internetu” (2009), [w:] D. Batorski (red.), *Diagnoza Społeczna 2009. Raport*, http://dojrzaloscwsielni.pl/tl_files/pliki/Raport_Otwarcia.pdf (dostęp: 15.11.2013).
- Naegele G. (1999), *Active Strategies for an Ageing Workforce*, Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
- Program „Solidarność pokoleń. Działania dla zwiększenia aktywności zawodowej osób w wieku 50+”, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej RP, Warszawa (Program „Solidarność pokoleń” został przyjęty uchwałą Rady Ministrów Nr 239 z 24 grudnia 2013 r. i opublikowany w Monitorze Polskim 4 lutego 2014 r., poz. 115).
- RAZEM lepiej (2013), praca zbiorowa, Kraków, http://issuu.com/jedlinska/docs/szko_a_ktywnego_seniora__razem_le (dostęp: 15.11.2013).
- Rządowy Program na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014–2020, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej RP, Warszawa, <http://senior.gov.pl/assets/uploads/Za%C5%82C4%85cznik%20nr%204.pdf> (dostęp: 29.08.2013).
- Skuteczna partycypacja. Poradnik dla seniorów-wolontariuszy aktywnie reprezentujących swe środowisko w życiu publicznym* (SEVIR – Senior Volunteers in Interest Representations) (2008), http://www.login-edu.de/sevir/handbooks/cd_skuteczna_partycypacja_polish.pdf (dostęp: 14.12.2009).
- Skuteczna partycypacja. Poradnik dla seniorów-wolontariuszy aktywnie reprezentujących swe środowisko w życiu publicznym* (2009), praca zbiorowa, http://issuu.com/jedlinska/docs/sevir_skuteczna_partycypacja_polish (dostęp: 12.12.2009).
- Strategia rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Polsce do roku 2013*, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji RP, http://www.umwd.dolnyslask.pl/fileadmin/user_upload/spoleczenstwo_informacyjne/dokumenty/Strategia_Rozwoju_Spoleczenstwa_Informacyjnego_w_Polsce.pdf (dostęp: 10.02.2009).
- Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2007 do 2015 (2006), Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Kraków, <http://www.malopolskie.pl/Pliki/2006/Strategia-e-administarcza.pdf> (dostęp: 12.12.2013).
- Szeliński P. (2006), *Społeczność informacyjna – o czym biblioteka XXI wieku powinna wiedzieć* (prezentacja), Politechnika Łódzka, Centrum Komputerowe, Zakład Akademickiej Sieci Bibliotecznej, Łódź.

- Umiejętności niezbędne do partycypacji: Poradnik do kształcenia szkolących seniorów do aktywności obywatelskiej* (2009), praca zbiorowa, http://issuu.com/jedlinska/docs/sevir_umiejetnosci_niezbedne_do_par (dostęp: 12.12.2009).
- Walker A. (1999), *Managing an Ageing Workforce: A Guide to Good Practice*, Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
- Województwo małopolskie 2008* (2008), Raport, Departament Polityki Regionalnej, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Kraków.
- World Internet Project 5th edition* (2013), Raport, http://worldinternetproject.com/_files/_/307_2013worldinternetreport.pdf (dostęp: 5.01.2014).
- Założenia długofalowej polityki senioralnej w Polsce na lata 2014–2020* (2013), Projekt, Departament Polityki Senioralnej, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa, <http://www.mpips.gov.pl/bip/projekty-aktow-prawnych/projekty-programow-i-inne/zalozenia-dlugofalowej-polityki-senioralnej-w-polsce-na-lata-2014-2020/> (dostęp: 28.12.2013).

